

Monika Banach

"Biskupi - senatorowie wobec reform Sejmu Czteroletniego", Ewa Ziółek, Lublin 2002 : [recenzja]

Niepodległość i Pamięć 11/1 (20), 329-332

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Recenzja pracy Ewy Ziółek, *Biskupi – senatorowie wobec reform Sejmu Czteroletniego*. Lublin 2002, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, ss. 240.

Na rynku wydawniczym ukazała się niedawno, nakładem Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego wartościowa książka pod tytułem *Biskupi – senatorowie wobec reform Sejmu Czteroletniego*, autorstwa Ewy Ziółek.

Nie ulega wątpliwości, że pracę tą można zaliczyć do ciekawych i znaczących pozycji w literaturze naukowej, ze względu na pionierskie przedstawienie poglądów biskupów wobec Konstytucji Trzeciego Maja, ich politykę i spojrzenie na przyczyny upadku Rzeczypospolitej w XVIII wieku.

Autorka jest pracownikiem naukowym KUL-u. Wykorzystując prace wielu wybitnych historyków: Waleriana Kalinki, Jerzego Łojka, Władysława Smoleńskiego, Jerzego Michalskiego czy Emanuela Rostworowskiego, kontynuuje ich badania.

W swojej pracy autorka postawiła sobie za cel przedstawienie roli, jaką pełniło czternastu biskupów – senatorów na Sejmie Wielkim. Czternastu, bowiem tyłu było biskupów zasiadających w izbie senatorskiej w czasie Sejmu Czteroletniego.

Dotychczas nie ukazała się żadna praca poświęcona roli biskupów zasiadających w senacie w okresie Sejmu Wielkiego. W polskiej literaturze historycznej niewiele miejsca poświęcali i poświęcają historycy biskupom - ordynariuszom Kościoła katolickiego, którzy już od XVI wieku „zajmowali pierwsze po królu miejsca w izbie senatorskiej” (s. 7), spełniając przez dwa wieki obok funkcji kościelnej także i inne ważne funkcje polityczne – oprócz senatorów – doradców królów i dyplomatów. Dotychczasowe prace dotyczące czasów Sejmu Wielkiego jedynie wspominają o poszczególnych, co ważniejszych biskupach – senatorach i ich roli w dziejach Rzeczypospolitej, np. o Józefie Kossakowskim – uznanym za zdrajcę i powieszonym w 1794 roku, czy ostatnim prymasie Polski przedrozbiorowej Michale Poniatowskim. Nawet ostatnio wydana praca ks. Tadeusza Kasabuły – *Ignacy Massalski, biskup wileński* (Lublin 1998), poświęcona jest w głównej mierze tylko jego działalności kościelnej, a nie politycznej.

Autorka natomiast poświęciła swoje dzieło biskupom – senatorom i ich stosunkowi do reform Sejmu Czteroletniego. Przybliżając sylwetki i krótkie życiorysy biskupów mniej lub bardziej znanych, ukazuje nam ich rolę w pracy ustawodawczej Sejmu Wielkiego, a także w mniejszym stopniu ich znaczenie w osiemnastowiecznej Polsce – zarówno jako zdrajców, jak i zagorzałych patriotów.

Książka składa się z czterech rozdziałów, w których autorka przedstawia kolejno pochodzenie, wykształcenie, kariery duchowne i polityczne biskupów, a następnie ich postawę wobec reform i polityki zagranicznej Sejmu Wielkiego, a także zagadnień politycznych i prawnych doby stanisławowskiej.

W pierwszym rozdziale autorka omawia dość ogólnie życiorysy owych czternastu biskupów – ich młodość, pochodzenie społeczne i koleje życia – od zdobywania wykształcenia począwszy, aż po osiąganie określonych pozycji w hierarchii kościelnej i kariery politycznej. Przybliża nam biskupów, jako zwykłych ludzi posiadających słabości i zalety, którzy żyli w burzliwym okresie historii.

Niektórzy z nich, jak Adam Krasieński – biskup kamieniecki – wybierając stan duchowny z własnej woli od początku dążyli do kariery politycznej zapewniającej im korzyści materialne, odsuwając na dalszy plan posługę duszpasterską. Natomiast inni już w młodości zostali przeznaczeni do posługi pasterskiej, aczkolwiek część biskupów osiągnęła karierę polityczną przez własne zabiegi i protekcję swoich dobroczyńców czy krewnych (np. Antoni Okęcki – biskup poznański czy Józef Rybiński – biskup kujawski). Pierwszy rozdział przybliża zatem czytelnikowi postacie biskupów, którzy stali się bohaterami tej pracy.

Rozdział drugi przedstawia kolejno postawy i stanowiska biskupów wobec kwestii reform podjętych przez Sejm, a zwłaszcza reformy wojskowej. Autorka omawia w nim poglądy biskupów na przyczyny upadku Rzeczypospolitej opierając się w głównej mierze na ich mowach sejmowych, co stanowi niewątpliwie istotny atut tej pracy, dzięki umiejętnemu wykorzystaniu przez Ewę Ziótek źródeł pisanych – jakimi są owe mowy. Wynikają z nich przyczyny słabości Polski, których wielu biskupów dopatruje się w egoistycznym dążeniu magnatów i łamaniu prawa przez najwyższych urzędników, również w wolnej elekcji (bp Adam Krasiecki), a także w liberum veto – co też często podkreślał w swych przemówieniach bp. Józef Kossakowski. Wskazując na źródło niewątpliwych słabości Rzeczypospolitej i potępiając prywatę – potępiał też rodzinę, co jednak nie przeszkadzało mu w kontynuowaniu takiej polityki.

Ewa Ziótek słusznie wskazuje, że biskupi zdawali sobie sprawę z przyczyn słabości kraju (s. 79-80), jednak zdarzało się, że ich mowy przychylnie reformom Sejmu w rzeczywistości były tylko przykrywką do działalności prorosyjskiej lub propruskiej. Dlatego też część biskupów stała się sympatykami poszczególnych stronnictw na Sejmie, jak np. Józef Kossakowski czy bp żmudzki Jan Giedroyc byli zwolennikami stronnictwa hetmańskiego. Natomiast Adam Krasieński czy Józef Rybiński – bp kujawski, byli zwolennikami stronnictwa patriotycznego.

Autorka ukazuje w tym rozdziale bardzo trafnie, że „na poglądy i postawy wszystkich bez wyjątku biskupów miał też wpływ stosunek do Rosji i do sytuacji Rzeczypospolitej na arenie międzynarodowej, a mówiąc jaśniej – obawa przed możliwą reakcją Petersburga. Ta obawa prowokowała najróżniejsze postawy – od zaprzędania się, przez niechęć do radykalnych reform, aż po dążenie do szybkiej i całkowitej przebudowy państwa” (s. 81), analizując przy tym różne poglądy biskupów na reformy ustrojowe i wojskowe Sejmu.

Natomiast w sprawach religijnych i obyczajowych biskupi domagali się pełnej cenzury w rękach Kościoła katolickiego, wskazując na odrębność i autonomię instytucji państwa i Kościoła, podkreślając, że jako duchowni są równouprawnionymi obywatelami, mającymi równy dostęp do praw szlacheckich, żądali przy tym praw do nietykalności dóbr kościelnych (s. 129).

Rozdział trzeci poświęciła autorka stanowisku biskupów wobec polityki zagranicznej Sejmu Wielkiego, podejmując w nim próbę odpowiedzi na pytanie, czym w opinii biskupów jest polityka i jakie winna stawiać sobie cele. Omawia różne poglądy i stosunek biskupów do Rosji, Prus, a zwłaszcza rewolucji francuskiej. Autorka trafnie zwróciła uwagę, że większość biskupów widziała możliwość silnego zaistnienia Rze-

czypospolitej na arenie międzynarodowej w jej reformach i w rozwinięciu służb dyplomatycznych, które wówczas były bardzo słabe (s. 137, 139). Ale tylko ich części.

Možna w tym miejscu jednak zarzucić autorce to, iż przytaczając tak pozytywne mowy biskupów wobec reform sejmowych, nie podaje żadnych przykładów, które świadczyłyby o tym, iż niektórzy biskupi byli nastawieni proprusko lub prorosyjsko, a ich mowy były tylko pozorne, stwierdza jedynie tylko taki fakt we wcześniejszym rozdziale.

Co prawda, autorka w omawianym rozdziale ukazuje również dalekowzroczną politykę niektórych biskupów, którzy jak np. prymas Poniatowski zdawali sobie sprawę, że Polska nie jest na tyle silna, by móc dyktować warunki mocarstwu, nie wierząc w przyjaźń Petersburga (s. 143). Mogła jednak przedstawić bardziej szczegółowo politykę biskupów uznanych w jakiś czas potem za zdrajców Rzeczypospolitej – jak Kosakowskiego.

Ostatni rozdział poświęciła autorka poglądom biskupów na ekonomiczne i społeczno-prawne zagadnienia epoki stanisławowskiej. Zarówno w sprawie chłopskiej różnie postrzeganej przez biskupów – jak i podatków i innym kwestiom ekonomicznym, wykazując, że los chłopstwa nie był obojętny biskupom (s. 144).

Po uważnym przeczytaniu tej pracy nie ulega wątpliwości, że Ewa Ziółek starała się szczegółowo zaznajomić czytelnika z treścią wystąpień sejmowych biskupów zasiadających w senacie w okresie Sejmu Wielkiego. Pewne niedociągnięcie stanowi fakt, iż w dość ogólnym świetle przedstawiła biografie poszczególnych biskupów, nie przybliżając zbyt ich szczegółowych losów czytelnikowi. Koncentrując się na stricte politycznej działalności hierarchów Kościoła, a nie na ich postawach etyczno-moralnych, co jest pewną zaletą tego dzieła, ale nie zmienia to faktu, że owe postawy moralne mogły mieć pewien wpływ na ich poziom patriotyzmu. Natomiast nie ulega wątpliwości, że w przystępny sposób przedstawiła biegłość biskupów w polityce międzynarodowej, jak i wewnętrznej, a ich mowy – będące często przykrywką dla prawdziwych poglądów politycznych – ukazywały słabość i konieczność reform w Rzeczypospolitej.

Niniejsze dzieło zawiera oprócz tych wyżej wymienionych jeszcze inne uchybienia. We wstępie autorka zbyt wąsko przedstawia założenia swej pracy. Pomimo tego, że skorzystała z *Polskiego Słownika Biograficznego* nie zamieściła dat urodzenia poszczególnych biskupów. Brakuje również indeksu nazw geograficznych, który – wbrew pozorom – byłby potrzebny. Warto w kolejnym wydaniu uzupełnić te braki.

Wiele miejsca we wstępie poświęciła autorka stanowi badań nad omawianym problemem. Bibliografia pracy jest dosyć bogata, autorka dobrze wykorzystała mowy sejmowe wygłaszane przez biskupów z lat 1788-1792, będące podstawą źródłową dla tej rozprawy. Uzupełnieniem ich są listy pasterskie czy wypowiedzi zawarte w *Diariuszu sejmowym* i Aktach Sejmu Czteroletniego, znajdujących się w Archiwum Głównym Akt Dawnych. Stanowi to niewątpliwie podstawę źródłową jej pracy, aczkolwiek moim zdaniem autorka w niewystarczającym stopniu skorzystała z tak ważnego źródła informacji, jak prasa polska i europejska, stanowiąca cenne źródło w pracy historyka (np. „Gazeta Warszawska”, „Gazeta Narodowa i Obca” czy „Gazette de Varsovie”). Szkoda, że zbyt skąpo zostały wykorzystane archiwalia watykańskie – korespondencja ówczesnego nuncjusza papieskiego w Polsce Ferdynanda Saluzzo ze Stolicą Apostolską – bardziej szczegółowe uwzględnienie tych źródeł wniosłoby nowe treści do omawianej pracy.

Autorka winna również w większym stopniu uwzględnić zamieszczoną w bibliografii pracę opracowaną przez Krystynę Maksimowicz, pt. *Poezja polityczna a Sejm*

Czteroletni (Gdańsk 2000), zawierającą bogatą poezję z lat 1788-1792, a także nie wymienione w bibliografii dzieło Juliusza Nowaka *Satyra polityczna a Sejm Czteroletni* (Kraków 1933): pomimo, że jest to starsza praca, to posiada jednak cenną wartość poznawczą dla czytelnika. Należało zacytować, chociażby w kilku miejscach niektóre wiersze polityczne dotyczących biskupów – co podniosłoby rangę omawianej pracy.

Nieco razi w omawianej pracy zbyt duże podkreślanie patriotyzmu biskupów. Zapoznając się z treścią tej pozycji czytelnik ma wrażenie, że pomimo tego, iż autorka w biografii wspomina o działalności antypatriotycznej biskupów, to w rzeczywistości wyłania się obraz wspaniałych i pełnych cnót i patriotyzmu obywateli. Ten patriotyzm jest mocno przesadzony i „kładzie się cieniem” na obiektywizmie tej pracy.

Omawiana praca, oprócz niewielkich uchybień ma też niezaprzeczalne zalety. Pomimo swego naukowego charakteru napisana jest przystępnym językiem. Wykorzystane mowy sejmowe stanowią cenne źródło dla dalszych prac badawczych, wnosząc znaczny wkład w studia nad dziejami Sejmu Czteroletniego. Umieszczenie na końcu pracy reprodukcji czterestu portretów biskupów stanowi wartościowe uzupełnienie i potwierdza jej staranne wydanie. Dokonując podsumowania recenzji pracy Ewy Ziótek należy podkreślić jej dużą wartość poznawczą, gdyż po raz pierwszy został przedstawiony stosunek biskupów zasiadających w senacie do reform ustrojowych państwa, polityki zagranicznej i całego szeregu istotnych spraw wewnętrznych doby Sejmu Wielkiego.

Monika Banach